

Σημείωμα της συγγραφέως

Το βιβλίο αυτό είναι καρπός όχι μόνο των δικών μου βιωμάτων, συλλογισμών και εμπειριών μέσα από τη μακροχρόνια θητεία μου στην ψυχοθεραπεία (ατομική, οικογενειακή, ομαδική), αλλά επίσης και των συνομιλιών μου με την κόρη μου, που από το δικό της βήμα, τόσο ως εκπρόσωπος της γενιάς της όσο και ως ψυχοθεραπεύτρια η ίδια, μου άνοιξε παράθυρα και μονοπάτια στο μυαλό και την καρδιά μου για να αφουγκραστώ, να αναλογιστώ, να κατανοήσω και τελικά να μεταφέρω όσο γίνεται πιο «άθικτες» τις αγωνίες, τον αγώνα και τις μεγάλες ελπίδες για ένα καλύτερο μέλλον που έχουν οι νέοι άνθρωποι. Της οφείλω πολλά για τους προβληματισμούς, τις γόνιμες διαφωνίες και τα συμπεράσματα που υπάρχουν σε αυτές τις σελίδες, μα της οφείλω ακόμη περισσότερα για αυτό που είναι ως κόρη, ως γυναίκα, ως θεραπεύτρια, ως άνθρωπος.

I

Το κάλεσμα

– Πριγκίπισσά μου, γενναία μου αμαζόνα, καλά κρυμμένη, τρυφερή μου ψυχή... Σε ψάχνω χρόνια, κι εσύ μου κρύβεσαι. Ψάχνω να βρω το «γιατί». Είμαι πάντα άγρυπνη για σένα, μα και πάντα απασχολημένη...

– Εδώ είμαι και σε περιμένω. Άλλοτε φεύγω μακριά για να ανακαλύψω μόνη μου τόπους και ανθρώπους, να ανοίξω τα μάτια μου, την ψυχή μου, τα φτερά μου, σαν τις πεταλούδες που ζουν μεγάλες περιπέτειες καθώς τρυγούν τους χυμούς των ρόδων... να μεταφέρω το γλυκόπικρο άρωμά σου και να φτιάξω το δικό μου.

– Έλα, κάθισε κοντά μου, σου έστρωσα να ξαποστάσεις ανάμεσα στα ταξίδια σου. Στόλισα με τριαντάφυλλα λογίων λογίων, που τόσο αρέσουν και στις δυο μας. Έβαλα στην αγαπημένη μου τσαγιέρα τσάι γιασεμιού. Φέρε κι εσύ τις αγαπημένες σου κούπες για να το απολαύσουμε ζεστό.

Ο ήλιος, λαμπρός και θριαμβευτής στην αποχώρησή

του, ζωγραφίζει το βάθος του ορίζοντα με χρώματα ονειρεμένα. Τα σύννεφα, ρόδινα και μαβιά, μέσα σε έναν φυσικό, κινούμενο πίνακα που συναρπάζει. Τα έχουμε δει πολλές φορές από αυτό το παράθυρο, μα απόψε μπορεί και να φωτίζουν την κουβέντα μας. Τράβηξα τις κεντημένες κουρτίνες για να τα απολαύσουμε. Σε λίγο θα ανάψω τα κεριά, γιατί μπορεί να κρατήσουμε όλη νύχτα.

Έλα, να πούμε πράγματα, γιατί ο καιρός λιγοστεύει, και η ώρα των σκιών στέλνει τα σημάδια της. Κι οι δυο το έχουμε ανάγκη...

Πόσα θέλω να μοιραστώ... Τόσο κοντά οι γενιές μας, τη δική μου και η δική σου, μα ώρες ώρες τόσο μακριά και τόσο αλλιώτικες. Νιώθω ότι είναι ανάγκη να μιλήσουμε. Μέσα στην ησυχία της νύχτας που έρχεται, κάτω από το φως του φεγγαριού, του λυχναριού της Γης που φέγγει στα σκοτάδια μας και μας προσφέρει την ανακουφιστική του ηρεμία, ίσως μπορέσουμε να καταλάβουμε καλύτερα η μία την άλλη. Να συλλογιστούμε τη ζωή μας μέσα από τη σύνδεσή μας, την τρυφερή και πονεμένη, για να καταλάβουμε... Έλα, είσαι ασφαλής εδώ, σ' αυτό το καταφύγιο της περίσκεψης, της αγάπης και της ελπίδας.

Σηκώθηκε άνεμος στην ψυχή μου, δεν ησυχάζω, δεν μ' αφήνουν οι σκέψεις, οι αισθήσεις, τα συναισθήματά μου, οι φόβοι κι οι ελπίδες... στροβιλίζονται στον νου μου ιλιγγιωδώς. Μου δίνουν επιτάχυνση στην προσπάθειά μου να συγκεντρώσω αυτά που θέλω να βάλω σε λέξεις μαζί σου, μα και μ' εξαντλούν συνάμα. Θέλω να σου πω, θέλω να σου μάθω. Όμως θέλω να ακούσω

κι εσένα. Να βάλω το δάχτυλό μου «επί τον τύπον των ήλων», αλλά να ακούσω και τις χαρές σου. Να παρατηρήσω τις γωνίες και τις κόγχες της ψυχής σου, που είτε εσύ είχες κρυμμένες κάτω από το πυκνό πέπλο της καθημερινότητας, είτε εγώ δεν ήμουν αρκετά συγκεντρωμένη για να τις δω.

Θα σου δείξω κι εγώ τις δικές μου πληγές και τα τρόπαιά μου. Αυτά που μου κληροδότησε η γιαγιά σου και αυτά που απέκτησα μόνη μου, με κόπο και προσπάθεια. Πολλά από αυτά τα έχεις δει, τα έχεις νιώσει ήδη.

Αιώνες τώρα, αυτόν τον κύκλο κάνει η ζωή. Κουβαλάμε μαζί με τη δική μας ζωή και τη ζωή των προγόνων μας, την ιστορία τους, τις ελπίδες τους, προσδοκώντας τα όνειρά μας να πάνε πιο μακριά από τα δικά τους, να πάρουν μορφή και ν' αγγίζουν με τα σεπτά τους χέρια την αιωνιότητα.

— Άκου με, μητέρα: ώρες ώρες με γοητεύουν οι ιστορίες σας, με μαγεύουν οι στίχοι και τα τραγούδια σας, που με τα λόγια και τις μουσικές τους όρισαν τις ψυχές και τις συνειδήσεις σας. Κι άλλοτε με βαραίνουν... με βαραίνουν τα μινόρε τους κι ο ρυθμός τους. Τα βήματά μου πάνε αργά. Μελαγχολώ και οργίζομαι, λυπάμαι και θρηνώ.

— Το βλέπω, το νιώθω πως δεν σε χωράει ο τόπος... Το βλέπω το σιδερένιο, χρυσωμένο κλουβί που σ' εμποδίζει από το πέταγμά σου, γερακίνα μου.

Κάπως έτσι ήταν κι η δική μου νιότη. Από μικρή ακόμη, ήταν στιγμές που δεν με χωρούσε ο τόπος. Τότε που

η αυλή του πατρικού μου σπιτιού μου φαινότανε μικρή. Η αυλή μας... αυτή η αυλή με την κόκκινη τριανταφυλλιά, που ξέσπαγε σε αρώματα και πόθους, ήταν η μοναδική μου, χρωματιστή ελπίδα στο μουντό γκρίζο της παιδικής μου ηλικίας (ίσως τότε να αγάπησα τα τριαντάφυλλα). Η αυλή με τα ταπεινά, θεραπευτικά χαμομήλια που φύτρωναν ήσυχα κάθε άνοιξη, και το πηγάδι που δεν είχε πια νερό, στεγνό και βουβό.

Τότε που δραπετεύα στις γειτονιές και τα πέτρινα σοκάκια και έμπαινα εξερευνητικά, στα ταξίδια του ενός απογέυματος, στα ερειπωμένα σπίτια που τα 'χε σφραγίσει ο θάνατος. Συνήθως ένα ερειπωμένο σπίτι προκαλεί μια αίσθηση ανατριχίλας, μια έντονη ετοιμότητα για φυγή. Διότι είναι πια κουφάρι, κι η φυσική του θέση στον κόσμο ήταν να προστατεύει τη ζωή. Εγώ, όμως, αψηφούσα τον φόβο και έμπαινα. Ίσως γιατί ήμουν εξοικειωμένη με τον θάνατο, ίσως γιατί ήθελα να μάθω το «πώς» και το «γιατί».

Άλλοτε, λοιπόν, έμπαινα σε αυλές άδειες από νέους, με μόνους θαμώνες μια μαυροφορεμένη ηλικιωμένη γυναίκα και σπανιότερα έναν ηλικιωμένο άνδρα, που είχαν στραμμένο το βλέμμα τους στα επόμενα Χριστούγεννα ή στο Πάσχα. Τότε που θα έπαιρνε η αυλή, φορώντας τα καλά της για δυο-τρεις μέρες, τον παλιό της ρόλο. Άδειες ήταν οι αυλές από νέες και νέους που είχαν φύγει για να βρουν την τύχη τους σε άλλους τόπους και άλλες πατρίδες.

Φοβόμουν, κι όμως τρύπωνα σε μισάνοιχτες πόρτες του παρελθόντος που κρέμονταν στο παρόν τρίζοντας,

σαν πονεμένες ψυχές, και άνοιγα παλιά σεντούκια με μυριστικά, που ανέδιδαν τη θλίψη του θανάτου, των ονείρων και των χαμένων ελπίδων.

Άλλοτε κοίταζα τα μάτια των παιδιών στις ασπρόμαυρες φωτογραφίες. Βυθιζόμουν με λαχτάρα σε έναν άλλον κόσμο, σκύβοντας με περισσή αφοσίωση πάνω από τις σελίδες των άλμπουμ στις οικογενειακές στιγμές, στους γάμους και στα εορταστικά τραπέζια. Παρατηρούσα τα όμορφα κορίτσια που ξεπρόβαλλαν χαμογελώντας, φλερτάροντας με τη ζωή, που, τις περισσότερες φορές, δεν τα είχε βγάλει πέρα από την αυλόπορτα του σπιτιού τους. Θαύμαζα τα καλοντυμένα για την περίπτωση παλικάρια, τις λίγες, μοναδικές στιγμές που ο καθημερινός κάματος τα άφηνε να φορέσουν μοσχολυμένα άσπρα πουκάμισα, κοστούμι και γραβάτα, με την περηφάνια τους καρφωμένα στο πολλά υποσχόμενο βλέμμα τους, σαν να ήθελαν να ξεγελάσουν τη σκοτεινιά που караδοκούσε στις ζωές τους.

Αυτοί οι νέοι ήταν η γενιά των γονιών μου, των γονιών μας. Η γενιά η γεννημένη τη δεκαετία του '30, εκεί ανάμεσα στα γκρεμίδια, τον φόβο και την πείνα, ανάμεσα στους δύο παγκόσμιους πολέμους, τον Πρώτο και τον Δεύτερο. Με τις αρρώστιες, την αέναη απειλή του θανάτου, τα ανέλπida, κρυμμένα όνειρα, την απογοήτευση, τη θλίψη, τη θυσία. Αυτή τη θυσία... και τον ανέκφραστο θυμό για όλα όσα δεν μπόρεσαν να ζήσουν και που όμως τα δικαιούνταν, όπως κάθε νέα ζωή. Και ύστερα, ο Β΄ Παγκόσμιος και ο «τραγικός» Εμφύλιος της ντροπής (τον αποκαλώ έτσι γιατί η σφαγή μεταξύ

αδελφών είναι η πιο σκληρή μορφή εκμηδένισης) τους άφησαν πάλι να χορεύουν στο μακάβριο γαϊτανάκι.

• • •

Σιωπάς, βλέπω, πριγκιπέσα μου... Κάνε λίγη υπομονή ακόμα, όσο κρατά η νύχτα. Πρέπει να σου πω, να μάθεις, να ξέρεις. Να σου δείξω την εικόνα που βλέπω τόσα χρόνια εγώ. Θα μου πεις κι εσύ. Γιατί τότε μόνο μπορεί να καταλάβεις, να νιώσεις και να συγχωρέσεις, για ν' ανοίξεις το κλουβί.

Όταν ακούσεις τις ιστορίες μου, που είναι και οι ιστορίες των προγόνων σου, θα μπορέσεις να συνδέσεις το παρελθόν σου με το παρόν σου. Να το κατανοήσεις και να το ερμηνεύσεις, προκειμένου να χρησιμοποιήσεις αυτή τη σύνδεση προς όφελός σου για να κάνεις τη ζωή σου καλύτερη.

Αυτά, λοιπόν, τα βλέμματα στις ασπρόμαυρες φωτογραφίες με διαπερνούσαν, κι ένιωθα χρέος μεγάλο να τα αναστήσω, να τους δώσω ζωή με τη ζωή μου, χαρά με τη χαρά μου, να ανοίξω και να διαβώ δρόμους που λαχτάρισαν μα δεν μπόρεσαν εκείνοι να τους περπατήσουν, καθηλωμένοι από το βάρος της ιστορίας τους.

Και τότε, παιδί μικρό, έβγαζα και δοκίμαζα ρούχα από τα κλειστά σεντούκια που περίμεναν κάποιον ή κάποια με «δύναμη» στα χέρια να τα ανοίξει, και έτσι να αναβιώσει το περιεχόμενό τους. Κάποια να δώσει κίνηση και θρόισμα στα ξεχασμένα λουλουδάτα φορέματα της μαμάς, τον γνώριμο χτύπο στα ψηλοτάκουνα της γειτόνισσας, λάμψη και χρώμα στο κραγιόν της θείας, ή κάποιον να βγάλει από κει τα ξυριστικά του μπαμπά με

την κρύα λάμψη και τη φιλντισένια τους λαβή, καθώς και τα δερμάτινά του γάντια.

Και ακροβατούσα, χωρίς να το αντιλαμβάνομαι, ανάμεσα στη ζωή και στον θάνατο, που ο ίδιος δεν με τρόμαζε γιατί μου φαινόταν τόσο οικείος, παρών κι εκείνος μέσα στις φωτογραφίες των νεκρών της οικογένειας. Πότιζα τους κήπους των νεκροταφείων με φροντίδα και τρυφερότητα, χαρούμενη και χοροπηδώντας ανάμεσα στους τάφους, έπλενα τα άσπρα μάρμαρα για να βγουν βόλτα τις Κυριακές και τα Ψυχασάββατα οι δικοί μου αγαπημένοι πεθαμένοι και να βρουν τους σταυρούς τους να λάμπουν από πάστρα, στο φως του φεγγαριού.

Από τότε, λοιπόν, έμαθα να νοιάζομαι και να φροντίζω για τους γύρω μου. Να αφουγκράζομαι τις ανάγκες τους και να κάνω ό,τι μπορώ για να είναι καλά.

Κυριακές απογεύματα, έρχονταν οι φίλες της χαροκαμένης από τον πόλεμο και τις κακουχίες γιαγιάς μου να πιουν τον καθιερωμένο καφέ. Η γιαγιά μου είχε χάσει άντρα, εικοσάχρονη κόρη στην Κατοχή, καθώς και γιο τριάντα τριών ετών, τον πατέρα μου, λαβωμένο από τις συνέπειες του πολέμου. Οι φίλες της, χαροκαμένες κι εκείνες, πενθούσαν τους γιους και τους άντρες τους που είχαν χαθεί στο μέτωπο. Ήταν εκεί για την καθιερωμένη, μελαγχολική επίσκεψη.

Εκεί κι εγώ, στο μνημόσυνο! Γύρω στα πέντε μου γινόμουν μέρος αυτής της κυριακάτικης τελετουργίας του απογευματινού καφέ, αφού οι μεσήλικες γυναίκες θεωρούσαν ότι κατείχα την τέχνη να πετυχαίνω το καϊμάκι... έβαζα τις σωστές αναλογίες στο μπρίκι και

κατάφερνα να το αποσύρω από τη φωτιά ακριβώς την κατάλληλη στιγμή. Πηγαινοερχόμουν και σκόρπιζα χαμόγελα με καμάρι, ανάμεσα στα τραπεζάκια τα στολισμένα με τα σεμεδάκια από πλεκτές, λευκές δαντέλες, φτιαγμένες «με το τσιγκελάκι», όπως συνηθίζουν να λένε το βελονάκι στον Βορρά. Το άρωμα από πορτοκαλόφλουδες που ψήνονταν πάνω στις μαντεμένιες πλάκες της ξυλόσομπας, αυτό το συγκλονιστικό άρωμα της γλύκας και της πίκρας, στροβιλιζόταν γύρω από την παιδική παρουσία μου. Το άρωμα της ανάμνησης, της υποχρέωσης... μα και της νοσταλγίας.

Ως παιδί έπαιζα ώρες πολλές και είχα μια ικανότητα, που αργότερα κατάλαβα πώς την απέκτησα, να οργανώνω ομαδικά παιχνίδια με παιδιά όλων των ηλικιών. Αλωνίζαμε ολόκληρο το μεγαλοχώρι, από το οποίο κατάγομαι, παίζοντας κρυφτό για να ξορκίζουμε τους φόβους μας και να βιώνουμε τη χαρά της ανακάλυψης, μέσα σε ένα ελλειμματικό από συναισθήματα κοινωνικό περιβάλλον.

Γνώσεις αποκτήσαμε πολλές, μιας και είχαμε την τύχη να έχουμε κάποιους φωτισμένους δασκάλους στο δημοτικό και στο γυμνάσιο και στο λύκειο. Στο περιβάλλον μας κυριαρχούσαν οι πατριαρχικές και πουριτανικές αντιλήψεις, η καχυποψία και ο συντηρητισμός, εκτός των μεμονωμένων αυτών εξαιρέσεων που μέσα στην ξέρα εκείνων των χρόνων μάς ενέπνευσαν, ανοίγοντάς μας ορίζοντες. Αυτούς τους δασκάλους ευγνωμονώ μέχρι σήμερα.

Αναλογίζομαι τους επιστήμονες που έβγαλε το μεγαλοχώρι, αφού οι γονείς επένδυσαν τον μόχθο τους στη

μόρφωση των παιδιών τους, με σκοπό να τα γλιτώσουν από τους κόπους και τα βάσανα που είχε η καλλιέργεια της γης. Έτσι, ερήμωσε ο τόπος, εφόσον οι μορφωμένοι νέοι έφυγαν να βρουν εργασία και μέλλον στις γύρω μεγαλουπόλεις ή και στα ξένα.

Θυμάμαι, επίσης, να περνώ και πολλές ώρες διαβάζοντας λογοτεχνία και ποίηση, καθώς αυτοί οι εμπνευσμένοι δάσκαλοί μας, αλλά και πρωτοπόρες, για την εποχή, ραδιοφωνικές εκπομπές μάς μύησαν και μας ευαισθητοποίησαν προς αυτή την κατεύθυνση. Ήταν ώρες που ξόρκιζα τη λύπη, τον φόβο και τη μοναξιά, μετατρέποντάς τα σε λυτρωτική δημιουργικότητα.

Τότε θεωρούνταν πολυτέλεια η κατοχή ραδιοφώνου, και το τοποθετούσαμε σε περίοπτη θέση στο καθιστικό του σπιτιού. Η Κρατική Ραδιοφωνία μετάδιδε στο πρόγραμμα της και σημαντικές παραστάσεις της θεατρικής μας ιστορίας που συγκέντρωναν αριθμητικά μεγάλο κοινό. Από τους θεατρικούς ραδιοφωνικούς ρόλους περνούν, τότε, οι μεγαλύτεροι των ηθοποιών, πρωταγωνιστές του Εθνικού Θεάτρου. Η Μαρίκα Κοτοπούλη, ο Δημήτρης Μυράτ, η Κυβέλη, η Δέσπω Διαμαντίδου, η Μελίνα Μερκούρη, η Έλλη Λαμπέτη και η Κατίνα Παξινού είναι μόνο μερικοί που με τη μαγική, όπως την αντιλαμβάνομαι, φωνή τους αναμετέδιδαν συναρπαστικές σκηνές για εμάς τους απομακρυσμένους ακροατές, και μας καθήλωναν, εκμηδενίζοντας τις αποστάσεις, συμβάλλοντας στην πολιτιστική ανάπτυξη και την ψυχαγωγία μας.

Θυμάμαι την Αντιγόνη Μεταξά ως «Θεία Λένα», στην *Ωρα του Παιδιού*, που μεγάλωσε γενιές και γενιές

παιδιών, από αυτά της Κατοχής μέχρι αυτά της δεκαετίας του '70. Το *Σπίτι των Ανέμων* ήταν για εμάς μια μύηση στην ομορφιά αλλά και την πολυπλοκότητα των ανθρώπινων σχέσεων. Πολλές μουσικές εκπομπές μάς προσέφεραν αξέχαστες στιγμές χαλάρωσης, ξετρυπώνοντας πατριώτες σε κάθε μεριά του πλανήτη, όπως *H Φωνή της Ελλάδας*, με τους χαρακτηριστικούς της διαλόγους: «Ο Γιώργος από τη Μελβούρνη της Αυστραλίας αφιερώνει κάτι από Καζαντζίδη στον αδελφό του Γεράσιμο, που ταξιδεύει με τάνκερ στο Μεξικό, και στέλνει την αγάπη του στους συγγενείς του στην Κεφαλονιά», «Ευχαριστούμε, Γιώργο, καλά ταξίδια, Νίκο, χαιρετισμούς στην όμορφη Κεφαλονιά».

Από την άλλη, αριστερές ιδεολογίες κέρδιζαν χώρο στη ζωή μας, αφού, με αφορμή αυτές, μια μικρή ομάδα συμμαθητών και μεγαλύτερων φίλων βρήκαμε την ευκαιρία να αντιδράσουμε ενάντια στον συντηρητισμό, αλλά και να έρθουμε σε επαφή με την πεζογραφία, την ποίηση και τη μουσική που μας ενέπνευσαν δίνοντας νόημα και όραμα στη ζωή μας.

Τότε, εκεί γύρω στα δεκάξι μου, βρήκα τον στόχο μου, γιατί τον προσανατολισμό τον είχα από τα γεννοφάσκια μου: αποφάσισα να γίνω ψυχολόγος. Θυμάμαι ότι εκεί, σ' αυτό το χρονικό στάδιο της εφηβείας, ψάχναμε τον επαγγελματικό μας προσανατολισμό, συζητώντας τις πιθανές επιλογές: γιατρός, μηχανικός, δικηγόρος, φυσικός ή μαθηματικός... όμως εγώ δεν ησύχαζα και δεν βολευόμουν με τίποτα γνωστό και σύνθητες.

Άκουγα τους φίλους μου να κάνουν τις επιλογές τους,

ανταποκρινόμενοι ίσως στα όνειρα και τις προσδοκίες των ταλαιπωρημένων γονιών τους και μέσα μου ψιθύριζα: «Εγώ θα ήθελα κάτι άλλο... κάτι άλλο», ώσπου κάποια μέρα έπεσε το μάτι μου στην προτροπή και διαφήμιση κάποιου ιδιωτικού, τότε, κολεγίου με τον τίτλο «Γινόμαστε Ψυχολόγοι;».

«Αυτό είναι», είπα, «το βρήκα. Ένα επάγγελμα που δεν θα είναι βαρετό, θα έχει ενδιαφέρον και θα δίνει νόημα στη ζωή μου».

Τώρα που το καλοσκέφτομαι, θεωρώ ότι το τραύμα της απώλειας κατά τη βρεφική μου ηλικία, καθώς και ο υπεύθυνος ρόλος που μου απέδωσαν η μητέρα μου και οι δάσκαλοί μου με οδήγησαν να διοργανώνω ομαδικά παιχνίδια μοιράσματος και αλληλεγγύης, ενώ στην ενήλικη ζωή, μέσα από τον επαγγελματικό μου ρόλο, να δουλεύω ακούραστα κόντρα στον ανθρώπινο πόνο, φροντίζοντας τις ανθρώπινες σχέσεις.

Αυτή την εικόνα ζωγραφίζει η μνήμη μου και ήθελα να σ' τη δείξω κι εσένα, μικρή μου. Που, όσο κι αν μεγαλώσεις, η μικρή μου θα είσαι πάντα.

– Μικρή σου πάντα, αλλά μεγάλη πια, μητέρα. Μεγάλη για να δω, να καταλάβω από πού εκβάλλει η δική μου ζωή. Γιατί τη νιώθω σαν ορμητικό ποτάμι, και από πού την ορμή της παίρνει δεν ξέρω καλά και θέλω να μάθω.

Εγώ υπήρξα προστατευμένη, έχοντας όλα τα καλά του κόσμου, όπως λέτε εσείς οι μεγαλύτεροι, αλλά ώρες ώρες ένιωθα τόσο μόνη, αφού εσείς ήσασταν τόσο απασχολημένοι για να μη μας λείψει τίποτα. Και το χειρότερο

ήταν ότι έκρυβα τους φόβους και τις ανάγκες μου για προσοχή, φροντίδα, επικοινωνία και ξενοιασιά, γιατί «το δικαίωμά μου» το είχατε αφαιρέσει εσείς. Είχα την εντύπωση ότι αυτό θα εκλαμβανόταν ως αγνωμοσύνη, ως επιπλέον βάρος στους ήδη επιβαρυσμένους ώμους σας.

Είχα όμορφες, καινούργιες κούκλες, και πολλά παιχνίδια, μοντέρνα και πολυδιαφημισμένα, ξεχωριστά και ακριβά· την τελευταία λέξη της παιδικής, άψυχης ψυχαγωγίας. Τα αγαπούσα πολύ, ζωντάνευαν στα χέρια μου και στη φαντασία μου.

Όμως εγώ, ανάμεσα σε όλα αυτά, λαχταρούσα να έρθει η ώρα, αργά το απόγευμα, όταν πια θα είχες πάρει μια ανάσα μετά το απαιτητικό σου ωράριο και τη φροντίδα του σπιτιού, να με πάρεις για κουκλοθέατρο στο παιδικό δωμάτιο. Και τότε ήταν που, δίνοντας ψυχή και φωνή στην πριγκίπισσα, τον κυνηγό, τον μάγο και τον λύκο, τον ιππότη, τη γριά μάγισσα, τους χωρικούς και το βασιλικό ζεύγος, επιτρέπαμε, εγώ και ο αδελφός μου, να βγουν στην επιφάνεια οι φόβοι, τα όνειρα και οι ελπίδες, σε μια καθαρτική εμπειρία. Η ώρα της παιδικής χαράς στην πολύβουη πόλη και η συνάντηση με γνώριμα πρόσωπα και τα παιδιά της γειτονιάς ήταν η όασή μας.

Μας πήγαινες παντού: παιδικές θεατρικές παραστάσεις και ταινίες, εκδηλώσεις πολιτιστικού ενδιαφέροντος, εικαστικές και δημιουργικές δράσεις γέμιζαν και εμπλούτιζαν τη ζωή μας. Ώρες ώρες ήταν τόσες οι παροχές, που μας έπνιγαν, γιατί μέσα από αυτές διαισθανόμασταν τις προσδοκίες σας. Θέλατε να φτάσουμε πιο ψηλά από εκεί που είχατε φτάσει εσείς που τα στερη-

θήκατε όλα αυτά, και που τώρα σε αφθονία και με ασυγκράτητο ζήλο μάς παρείχατε.

Ο μπαμπάς συνήθως έλειπε. Ήταν πολύ απασχολημένος με τα κοινά, τα οποία θεωρούνταν στο σπίτι μας ύψιστο καθήκον. Πώς να συγκριθούν οι δικές μας «ασήμαντες» ανάγκες μπροστά στον αγώνα για το κοινό καλό; Πώς σε καιρό οργασμού αλλαγών των νόμων και των θεσμών, σε μια μεταπολιτευτική Ελλάδα, να μιλήσουμε για τη μοναξιά μας; Θα ήταν ιεροσυλία, αχαριστία και προσβολή.

Σ' εσένα βλέπαμε, εγώ κι ο αδελφός μου, τον διπλό ρόλο που έπαιζες, δίνοντάς μας τρυφερότητα, στοργή, επιβάλλοντας, όμως, ταυτόχρονα τους κανόνες και τα όρια. Γινόσουν αυστηρή κι απόμακρη κάποιες φορές, και τότε ήταν που ήθελα πολύ να είναι κι ο πατέρας εκεί. Το βάρος της δυσφορίας όμως, εκείνες τις στιγμές, το σηκώναμε μόνοι μας, εσύ κι εμείς.

Τα βράδια διάβαζα... από κλασική λογοτεχνία μέχρι ιστορίες τρόμου για παιδιά για να ξορκίζω τους φόβους μου, που τους έκρυβα εγώ καλά, μιας και ήμουν η μεγαλύτερη, ενώ ο αδελφός μου έκανε τον σταυρό του κι έκρυβε το πιστόλι του, το αγορίστικο παιχνίδι του, κάτω από τα μαξιλάρια του. Τον ένιωθα πάντα σε επιφυλακή, αφού ήταν το μοναδικό αρσενικό που ήταν πάντα στο σπίτι. Μην και του επιτεθεί ο δράκος, που με μια άλλη λιγότερο αιφνιδιαστική μορφή, του είχε επιτεθεί ήδη, διότι από αυτόν λίγοι ξεφεύγουν –ίσως κανένας– αν κι εκείνος, στο πατρογονικό του σπίτι, μέσα στα αφράτα κλινოსκεπάσματα, δεν τον είχε αντιληφθεί ακόμα...